

**Волинський національний університет
імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій**

Андрій Моренчук, Євгенія Вознюк

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПІДГОТОВКИ ТА НАПИСАННЯ
КУРСОВИХ РОБІТ, ЕСЕ, РЕФЕРАТІВ, АНАЛІТИЧНИХ ЗАПИСОК**

ЛУЦЬК 2022

Методичні рекомендації щодо підготовки та написання курсових робіт, есе, рефератів, аналітичних записок здобувачів галузі знань 29 «Міжнародні відносини», спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», за освітньою програмою «Міжнародні відносини».

Розробники:

Моренчук Андрій Анатолійович, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій, кандидат історичних наук, доцент

Вознюк Євгенія Василівна, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій, кандидат політичних наук, доцент

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:

Вознюк Є.В.

Методичні рекомендації щодо підготовки та написання курсових робіт, есе, рефератів, аналітичних записок **затверджено на засіданні кафедри міжнародних відносин і регіональних студій**

протокол № 1 від 29.08.2022 р.

Завідувач кафедри:

проф. Коцан Н. Н.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗАГАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ПОШУКУ ПРИ ВИКОНАННІ КУРСОВОЇ РОБОТИ	12
РОЗДІЛ 1. МЕТА НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ, ЕСЕ, РЕФЕРАТІВ І АНАЛІТИЧНИХ ЗАПИСОК	17
РОЗДІЛ 2. НАПИСАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ ТА ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ	19
РОЗДІЛ 3. ВИБІР ТЕМ, ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЕСЕ	32
РОЗДІЛ 4. ВИБІР ТЕМ, ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТУ	36
РОЗДІЛ 5. ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ АНАЛІТИЧНИХ ЗАПИСОК	40
ДОДАТКИ	43

ВСТУП

Курсова робота є самостійним, науково-практичним дослідженням здобувача, рівень та якість виконання якого свідчить про ступінь засвоєння ним здобутих знань, вміння здійснювати науково-аналітичні дослідження, його грамотність, загальну культуру та ерудицію.

У ході виконання курсової роботи здобувачі вдосконалюють і розвивають навички та вміння: самостійно формулювати проблему наукового дослідження; визначити мету, основні завдання, предмет, об'єкт; методи дослідження та сферу їх застосування в процесі вирішення науково-практичної проблеми; здійснювати пошук і систематизацію необхідної інформації; аналізувати реальні факти і події в сфері міжнародних відносин; розробляти логічно і аргументовано висловлювати свої думки, пропозиції, робити висновки.

Метою курсової роботи здобувачів галузі знань 29 Міжнародні відносини, спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, освітньо-професійної програми Міжнародні відносини, освітнього рівня бакалавр, денної очної форми навчання є закріплення, розширення теоретичних знань і практичних навичок та застосування їх при вирішенні конкретних теоретичних і практичних завдань; розвиток вмінь у проведенні наукового пошуку і узагальненні різних методичних підходів та концепцій; розвиток навичок ведення самостійної наукової роботи, оволодіння основними методами наукового дослідження, формулювання конкретних наукових висновків та рекомендацій за обраною темою та їх впровадження у практичну діяльність.

Курсова робота з регіоналістики відповідає таким компетентностям:

Загальні компетентності:

ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 4. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 8. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 12. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК 1. Здатність виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.

СК 2. Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.

СК 3. Здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.

СК 4. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання і практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики держав, суспільних комунікацій, регіональних досліджень.

СК 5. Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру і динаміку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.

СК 7. Здатність аналізувати міжнародні інтеграційні процеси у світі та на Європейському континенті, та місце в них України.

СК 8. Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені.

СК 9. Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих завдань і проблем.

СК 10. Здатність аналізувати структуру та динаміку міжнародних суспільних комунікацій, виявляти їх вплив на міжнародну систему, державні та суспільні інститути.

СК 11. Здатність аналізувати природу та еволюцію міжнародних організацій, їхнє місце у системі міжнародних відносин, основних форм та перспектив співпраці України з ними.

СК 12. Здатність до здійснення комунікації та інформаційно-аналітичної діяльності у сфері міжнародних відносин (українською та іноземними мовами).

СК 13. Здатність аналізувати діяльність міжнародних недержавних акторів та транснаціональні відносини

Результати навчання:

РН 01. Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.

РН 04. Знати принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, особливостей формування та реалізації зовнішньополітичних рішень.

РН 06. Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

РН 08. Збирати, обробляти та аналізувати значні обсяги інформації про стан міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, регіональних систем, міжнародних комунікацій.

РН 09. Досліджувати проблеми міжнародних відносин, регіонального розвитку, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій із використанням сучасних політичних, економічних і правових теорій та концепцій, наукових методів та міждисциплінарних підходів, презентувати результати досліджень, надавати відповідні рекомендації.

РН 12. Володіти навичками професійного усного та письмового перекладу з/на іноземні мови, зокрема, із фахової тематики міжнародного співробітництва, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій, регіональних студій, дво- та багатосторонніх міжнародних проектів.

РН 14. Використовувати сучасні цифрові технології, спеціалізоване програмне забезпечення, бази даних та інформаційні системи для розв'язання складних спеціалізованих завдань у сфері міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.

РН 17. Мати навички самостійного визначення освітніх цілей та навчання, пошуку необхідних для їх досягнення освітніх ресурсів

Курсова робота з міжнародних відносин і світової політики відповідає таким компетентностям:

Загальні компетентності:

ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 4. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 8. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 12. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК 1. Здатність виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.

СК 2. Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.

СК 3. Здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.

СК 4. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання і практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики держав, суспільних комунікацій, регіональних досліджень.

СК 5. Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру і динаміку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.

СК 7. Здатність аналізувати міжнародні інтеграційні процеси у світі та на Європейському континенті, та місце в них України.

СК 8. Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені.

СК 9. Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих завдань і проблем.

СК 10. Здатність аналізувати структуру та динаміку міжнародних суспільних комунікацій, виявляти їх вплив на міжнародну систему, державні та суспільні інститути.

СК 11. Здатність аналізувати природу та еволюцію міжнародних організацій, їхнє місце у системі міжнародних відносин, основних форм та перспектив співпраці України з ними.

СК 12. Здатність до здійснення комунікації та інформаційно-аналітичної діяльності у сфері міжнародних відносин (українською та іноземними мовами).

СК 13. Здатність аналізувати діяльність міжнародних недержавних акторів та транснаціональні відносини

Результати навчання:

РН 01. Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.

РН 02. Знати та розуміти природу та динаміку міжнародної безпеки, розуміти особливості її забезпечення на глобальному, регіональному та національному

рівнях, знати природу та підходи до вирішення міжнародних та інтернаціоналізованих конфліктів.

РН 03. Знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародним акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці.

РН 04. Знати принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, особливостей формування та реалізації зовнішньополітичних рішень.

РН 06. Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

РН 07. Здійснювати опис та аналіз міжнародної ситуації, збирати з різних джерел необхідну для цього інформацію про міжнародні та зовнішньополітичні події та процеси.

РН 08. Збирати, обробляти та аналізувати значні обсяги інформації про стан міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, регіональних систем, міжнародних комунікацій.

РН 09. Досліджувати проблеми міжнародних відносин, регіонального розвитку, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій із використанням сучасних політичних, економічних і правових теорій та концепцій, наукових методів та міждисциплінарних підходів, презентувати результати досліджень, надавати відповідні рекомендації.

РН 11. Здійснювати прикладний аналіз міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, міжнародних процесів та міжнародної ситуації відповідно до поставлених цілей, готувати інформаційні та аналітичні звіти.

РН 12. Володіти навичками професійного усного та письмового перекладу з/на іноземні мови, зокрема, із фахової тематики міжнародного співробітництва, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій, регіональних студій, дво- та багатосторонніх міжнародних проектів.

РН 14. Використовувати сучасні цифрові технології, спеціалізоване програмне забезпечення, бази даних та інформаційні системи для розв'язання складних спеціалізованих завдань у сфері міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.

РН 17. Мати навички самостійного визначення освітніх цілей та навчання, пошуку необхідних для їх досягнення освітніх ресурсів

До курсових робіт висуваються такі основні вимоги:

- актуальність теми наукового дослідження, його значущість та перспективність для розвитку міжнародних відносин;
- критичний аналіз монографічних і періодичних видань з теми; огляд історії досліджуваної проблеми та її сучасного стану;
- розкриття об'єкта, предмета, мети і методів дослідження, опис та аналіз проведених автором досліджень;
- проведення ґрунтовного аналізу статистичної інформації з обраної теми на основі застосування методів наукового дослідження;
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, теоретичні висновки та практичні рекомендації.

Загальними вимогами до написання курсової роботи, також, є чіткість побудови структурних елементів; логіка викладу дослідження; послідовність і конкретність подання матеріалу; переконлива аргументація, доказовість висновків і обґрунтованість рекомендацій; практична значущість отриманих результатів.

Головне завдання курсової роботи полягає у проведенні ґрунтовного аналізу діяльності досліджуваного об'єкта на основі застосування інструментарію наукових досліджень, в розробці прогнозів та пропозицій для прийняття рішень за результатами цього аналізу. Курсова робота повинна носити проблемний характер, сутність якого полягає у вмінні досліджувати проблему за допомогою наукових методів, синтезувати та узагальнювати накопичений в процесі аналізу матеріал, а також розробляти рекомендації на рівні оперативних, тактичних та стратегічних рішень.

Результатом виконання курсової роботи мають стати здобуті вміння та навички здійснення наукового дослідження в межах обраної теми, а саме: на основі використання економіко-математичних та статистичних методів

Оформлення роботи у спосіб, що не відповідає встановленим вимогам, може суттєво вплинути на остаточну оцінку роботи. Якщо допущені значні відхилення від загальних вимог, то тоді робота може бути недопущена до захисту. Тому здобувачеві слід приділити належну увагу оформленню роботи та її структурі.

ЗАГАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ПОШУКУ ПРИ ВИКОНАННІ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Одна з важливих особливостей наукового пошуку при виконанні курсової роботи полягає в його організованості і використуванні цілого ряду методів дослідження. Під методом при цьому розуміється сукупність прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної і практичної діяльності. Ці прийоми, правила встановлюються не довільно, а розробляються, виходячи із закономірностей самих об'єктів, що вивчаються. Особливу групу методів утворюють методики, прийоми і способи, що виробляються для вирішення якоїсь особливої, часткової проблеми. Вибір вірної методики – важлива умова успіху виконання курсової роботи.

Розрізняють загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Загальні методи використовуються протягом всього дослідницького процесу, в різноманітних наукових сферах. Вони поділяються на:

- методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);
- методи, що виконуються як на емпіричному, так і теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та інше);
- методи теоретичного дослідження (від абстрактного до конкретного та інші).

Спостереження – цілеспрямоване, організоване сприйняття предметів і явищ. Це один із найважливіших методів емпіричного дослідження. Спостереження використовується, як правило, там, де втручання в досліджуваний процес небажано або неможливо. Під *спостереженням* розуміється цілеспрямоване сприйняття явищ об'єктивної дійсності, в ході якого ми одержуємо знання про зовнішні сторони, властивості і відносини об'єктів, що вивчаються. Процес наукового спостереження не є пасивним спогляданням світу, а особливого виду діяльністю, куди включається не тільки об'єкт спостереження, але і засоби спостереження (прилади, засоби зв'язку, інформації). Цілеспрямованість спостереження обумовлена наявністю

попередніх ідей, гіпотез, які становлять задачі спостереження. Наукові спостереження здійснюються для збору фактів, що підтверджують або спростовують ту або іншу гіпотезу і є основою для певних теоретичних узагальнень.

Експериментальний опис спостереження провадиться засобами природної або штучної мови з використанням відомостей про об'єкти, що задіяні в спостереженні (знаки, схеми, малюнки, графіки, цифри). Опис спостереження може бути якісним і кількісним.

Довкола нас дуже багато найрізноманітніших предметів і явищ, і всі вони відрізняються один від одного притаманними їм особливостями і властивостями. Все те, що робить предмет саме таким, а не іншим предметом, що відрізняє його від незліченної множини інших – це і є його *якість*. Якістю володіють всі предмети і явища. Це дозволяє нам їх визначити, розрізнити. Якість виявляється у властивостях. Властивість характеризує річ з якої-небудь однієї сторони, тоді як якість дає уявлення про предмет в цілому.

Основу операції вимірювання становить порівняння об'єктів по яких-небудь властивостях і характеристиках. *Вимірювання* – це матеріальний процес порівняння якої-небудь величини з еталоном, одиницею вимірювання. Число, яке виражає відношення величини, що вимірюється, до еталону, називається числовим значенням цієї величини. У ряді наук широко використовуються порівняльні методи.

Спостереження і порівняння можуть проводитися як відносно самостійно, так і в тісному зв'язку з експериментом.

Експеримент – спосіб дослідження, відмінний від спостереження активним характером. Це спостереження в спеціальних контрольованих умовах. Експеримент дозволяє, по-перше, ізолювати досліджуваний об'єкт від впливу побічних неістотних для нього явищ. По-друге, в ході експерименту багато разів відтворюється хід процесу. По-третє, експеримент дозволяє планомірно змінювати саме протікання процесу і стану об'єкту, що вивчається.

Спостереження і експеримент є джерелом наукових фактів, під якими в науці розуміються особливого роду пропозиції, фіксуємі емпіричне знання.

Факти – фундамент будівлі науки, вони утворюють емпіричну основу науки, базу для висунення гіпотез і створення теорій.

Аналіз – це розчленовування цілого предмету на складові частини (сторони, ознаки, властивості або відносини) з метою їх всебічного вивчення.

Синтез – це з'єднання раніше виділених частин предмету в єдине ціле.

Об'єктивною передумовою цих пізнавальних операцій є здібність окремих елементів об'єкту до перегруповування, об'єднання і розділення.

Абстрагування (ідеалізація) – це особливий прийом мислення, який полягає у відволіканні від ряду властивостей і відносин явища, що вивчається, з одночасним виділенням тих властивостей і відношень, що нас цікавлять.

Узагальнення – це такий прийом мислення, в результаті якого встановлюють загальні властивості і ознаки об'єктів. Операція узагальнення здійснюється як перехід від часткового поняття або думки до загального поняття або думки.

Значна роль в узагальненні результатів спостереження і експериментів належить індукції, особливому виду узагальнення даних досвіду. *Індукція* – це процес виведення загального положення із спостереження ряду часткових одиничних фактів, тобто пізнання від часткового до загального на підставі міркування, в якому загальний висновок будується на основі часткових засновків. Основою індукції є досвід, експеримент і спостереження, в процесі яких збираються окремі факти.

Дедукція – це спосіб міркування, за допомогою якого із загальних засновків з необхідністю слідує висновок часткового характеру. Вона тісно пов'язана з узагальненням. Якщо початкові загальні положення є встановленою науковою істиною, то методом дедукції завжди буде отриманий істинний висновок.

Аналогія – це такий прийом пізнання, при якому на підставі подібності об'єктів в одних ознаках роблять висновок про їх подібність в інших ознаках. Аналогія з простим дозволяє зрозуміти складніше.

Моделювання – це вивчення об'єкту (оригіналу) шляхом створення і дослідження його копії (моделі), яка заміщає оригінал в певних аспектах, що

цікавлять дослідника.

Задача *теоретичного пізнання* полягає в тому, щоб дати цілісний образ досліджуваного явища. Будь-яке явище дійсності можна представити як конкретне переплетення найрізноманітніших зв'язків. Теоретичне дослідження виділяє ці зв'язки і відображає їх за допомогою певних наукових абстракцій. Але простий набір таких абстракцій ще не дає уявлення про природу явища, про процеси його розвитку. Для того, щоб створити таке уявлення, необхідно в думках відтворити об'єкт у всій повноті і складності його зв'язків і відносин. Такий прийом дослідження називається методом сходження від абстрактності до конкретного. Застосовуючи його, дослідник знаходить спочатку головний зв'язок (відношення) об'єкту, що вивчається, а потім, крок за кроком простежуючи як він видозмінюється в різних умовах, відкриває нові зв'язки, встановлює їх взаємодію і таким шляхом відображає у всій повноті сутність явища, що вивчається.

Всі описані методи пізнання в реальному науковому дослідженні завжди працюють у взаємодії. Їх конкретна системна організація визначається особливостями предмету, що вивчається, а також специфікою того або іншого етапу дослідження.

Спеціальні методи характерні для певних сфер наукового знання. Вони мають специфічний характер, тому що розробляються та удосконалюються в конкретних, спеціальних науках. Вони ніколи не бувають довільними, тому що визначаються характером об'єкта, який досліджується. Це – соціологічні, економіко-статистичні, картографічні та інші методи.

Текст наукової роботи відрізняється від іншого логічністю. Тому, які б помилки з точки зору логіки не зробили автори курсових робіт, завжди можливо довести, що кожна помилка такого типу зводиться у кінцевому результаті до порушення вимог того чи іншого логічного закону: закону тотожності, закону протиріччя, закону виключного третього та закону достатньої підвалини.

Значна частина наукової інформації носить характер суджень, виведених із інших міркувань. Логічним засобом отримання таких суджень є розумова

операція, за допомогою якої із декількох міркувань виводяться висновки, певним чином пов'язані із вихідними. Усі висновки класифікують як індуктивні і дедуктивні. Відмінність між індукцією і дедукцією знаходиться в прямо протилежному спрямуванню ходу думки.

Узагальнюючи накопичений емпіричний матеріал, індукція є основою для висування уявлень про причину явищ, що досліджуються, а дедукція теоретично обґрунтовує отримані індуктивним шляхом висновки та перетворює їх у вірогідні знання.

В наукових дослідженнях нерідко об'єктом дослідження виступають одиночні неповторні за індивідуальними характеристиками предмети та явища, при оцінці яких ускладнюється використання як дедуктивних, так і індуктивних суджень. В такому випадку використовують аналогію як метод дослідження.

Особливо важливе значення в науковому тексті відіграє судження про причинну залежність. Заключення про причину є логічним висновком.

Головна риса в науковому дослідженні – вміння доказати власні судження та спростувати доводи опонентів. Цьому є допомога – аргументування, побудоване на законах логіки.

Аргументування – це логічний процес, суть якого полягає в обґрунтуванні правильності міркування (тезису доказу) за допомогою інших суджень, тобто аргументів.

РОЗДІЛ 1

МЕТА НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ, ЕСЕ, РЕФЕРАТІВ І АНАЛІТИЧНИХ ЗАПИСОК

Оволодіння загальними та фаховими компетентностями, а також досягнення програмних результатів навчання, передбачених освітньо-професійними програмами щодо здобуття освітнього рівня «бакалавр» за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» галузі знань 29 «Міжнародні відносини», передбачає виконання здобувачами освіти низки індивідуальних завдань, серед яких: написання курсових робіт, есе та рефератів, здійснення аналітичних досліджень.

Курсові роботи ОР «бакалавр» – самостійно виконані роботи здобувачів освіти, які свідчать про вміння автора працювати з літературою, узагальнювати й аналізувати фактичний матеріал, використовувати теоретичні знання та практичні навички, отримані під час оволодіння відповідною освітньо-професійною програмою; має елементи наукового дослідження.

Курсова робота повинна представляти закінчену розробку актуальної наукової або прикладної фахової проблеми. Вона повинна:

- бути актуальною, мати новизну, виконуватися на рівні сучасних досягнень науки і техніки;
- мати спрямування на вирішення практичних завдань майбутньої професійної діяльності;
- стимулювати у здобувачів освіти творчий пошук нових пріоритетних наукових рішень;
- вимагати опрацювання спеціальної наукової і методичної літератури;
- передбачати вибір оптимальних рішень на основі застосування математичних методів моделювання з використанням сучасних засобів обчислювальної техніки;
- пов'язуватися з планами наукових досліджень керівника, кафедри, інших наукових підрозділів закладу;
- узагальнювати і розвивати науково-дослідницькі вміння студента.

Виконання курсових робіт має на меті:

- систематизацію, закріплення та поглиблення теоретичних і практичних знань за відповідним напрямом підготовки, формування навичок застосування цих знань під час розв'язання конкретних практичних, науково-методичних і науково-технічних задач;
- розвиток навичок самостійної науково-дослідної роботи й оволодіння методикою теоретичних, експериментальних та науково-практичних досліджень, використаних під час виконання кваліфікаційної роботи;
- набуття досвіду з аналізу отриманих результатів досліджень, формулювання нових висновків і положень, набуття досвіду з їх прилюдного захисту.

Метою написання есе, як виду письмової, самостійної, домашньої, творчої роботи, є активізація у здобувача освіти навчально-пізнавальної діяльності, розвиток його творчого потенціалу щодо оригінального висвітлення тієї чи іншої проблеми.

Метою написання *реферату* є підтвердження рівня опанування студентами основних положень з обраної тематики, головним чином демонстрація знань відповідної літератури, вміння аналізувати матеріал, робити узагальнення та самостійні висновки. Тому під час роботи над рефератом здобувачі набувають навичок самостійної роботи з літературою, навчаються аналізувати та систематизувати інформацію, використовувати рекомендовану літературу.

Метою написання аналітичних записок є комплексний аналіз тієї чи іншої проблеми, які виконуються під час практичних і семінарських занять під керівництвом викладача. На основі цього аналізу мають бути підготовлені відповідні практичні рекомендації щодо вирішення проблеми (частини проблеми), які оформляються у вигляді аналітичної записки. Тому підготовка аналітичних записок розвиває у здобувачів освіти творчий підхід до моделювання ситуацій та підготовки відповідних рекомендацій та пропозицій, спрямованих на їх вирішення.

РОЗДІЛ 2

НАПИСАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ ТА ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Порядок визначення та затвердження тематики курсових робіт

Згідно «Положення про випускні кваліфікаційні роботи (проекти)» у Волинському національному університеті імені Лесі Українки тематика курсових робіт повинна відповідати професійним завданням, зафіксованим в освітньо-кваліфікаційній характеристиці відповідного до освітнього ступеня та галузі знань (освітньої програми). Перелік тем формується випусковими кафедрами, оновлюється кожного навчального року та затверджується рішенням вчених рад факультетів (інститутів).

Тематику курсових робіт пропонують здобувачам на початку навчального року. Здобувачі мають право запропонувати свою тему з обґрунтуванням доцільності її розробки.

Для затвердження теми та призначення наукового керівника здобувач не пізніше 15 вересня навчального року подає письмову заяву на ім'я декана факультету (директора інституту) із зазначенням теми. До 25 вересня теми затверджують на засіданні кафедри та призначають наукових керівників роботи. Заяву здобувача підписують завідувач відповідної кафедри, науковий керівник та декан факультету (директор інституту); заява зберігається на кафедрі. *(Додаток А. Форма заяви про затвердження теми).*

Уточнення у формулюванні затвердженої теми може бути внесене лише за згодою наукового керівника і затверджене на засіданні кафедри і раді факультету (інституту) не пізніше дати погодження ректором списку допуску студентів до атестації. *Довільна зміна здобувачами освіти теми своєї роботині допускається.*

Основними критеріями вибору теми кваліфікаційного дослідження є:

- актуальність, елементи новизни і перспективність обраної теми;
- ступінь вивчення теми попередниками;
- наявність доступної для здобувача і достатньої для розкриття теми джерельної бази;
- можливість виконання теми на цій кафедрі;

- зв'язок теми з конкретними науковими планами та довгостроковими програмами кафедр;
- можливість отримання від впровадження результатів дослідження науково-освітнього ефекту;
- особисті наукові інтереси здобувача.

Порядок призначення та затвердження наукових керівників

Науковими керівниками курсових робіт призначають висококваліфікованих фахівців кафедри з числа професорів і доцентів.

Науковий керівник роботи:

- допомагає здобувачеві обрати найбільш перспективний і актуальний напрям кваліфікаційного дослідження;
- знайомить здобувача з вимогами щодо підготовки та захисту кваліфікаційної роботи;
- надає допомогу щодо розробки календарного плану-графіку на весь період виконання дослідження (від вибору теми до захисту роботи);
- рекомендує здобувачеві необхідну наукову літературу та джерела з теми роботи;
- регулярно надає консультації;
- стежить за ходом написання роботи, контролює своєчасне подання роботи до захисту;
- надає допомогу здобувачеві в підготовці роботи до захисту.

Організаційні етапи написання курсової роботи

Організаційно процес написання курсової роботи складається з таких етапів:

- підготовчого, який починається з вибору здобувачем теми і складання індивідуального плану-графіка. Здобувач повинен ознайомитися зі станом проблеми, провести необхідний огляд та аналіз аналогічних програмних розробок;

➤ основного, який реалізовується відповідно до вимог щодо організації наукового дослідження і передбачає збирання фактичного матеріалу, його обробку, написання тексту роботи відповідно до її плану, формулювання висновків та рекомендацій для подання науковому керівникові з метою перевірки; підготовку публікацій з теми дослідження;

Контроль за виконанням курсової роботи

Безпосередній контроль за виконанням курсової роботи відповідно до календарного плану здійснює науковий керівник.

Вимоги до змісту

Робота має бути актуальною, скерованою на новітні методи теоретичного й експериментального дослідження, створення нових технологій, приладів, обладнання тощо, розкривати самостійне дослідження автора, містити елементи наукової новизни та відображати практичне значення одержаних результатів, їх апробацію та впровадження у сферу практичної діяльності.

Обсяги курсової роботи

Обсяги курсової роботи визначає випускова кафедра та затверджує Вчена рада факультету (інституту) на початку навчального року. Обсяг курсової роботи - 40 сторінок, список використаної літератури має відповідати кількості сторінок.

Вимоги до структури курсової роботи

Обов'язковими структурними елементами курсової роботи є:

Титульна сторінка роботи. Додаток Б. Зразок титульної сторінки

Зміст. Зміст подають на початку роботи. Він містить найменування та номери початкових сторінок вступу, усіх розділів, підрозділів та пунктів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Додаток В. Зразок оформлення змісту

Перелік умовних позначень, символів, одиниць і термінів. Такий перелік доцільно наводити, якщо в роботі вжито специфічну термінологію,

маловідомі скорочення, нові символи тощо. Перелік друкують двома колонками, у яких ліворуч за абеткою наводять скорочення, праворуч – їх детальне розшифрування. Якщо спеціальні терміни, символи, позначення і таке інше повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їх пояснення наводять у тексті при першому згадуванні.

Вступ включає актуальність теми, мету і завдання дослідження, об'єкт і предмет дослідження, практичне значення отриманих результатів, апробацію результатів дослідження. Обсяг вступу не повинен перевищувати 2–4 сторінки.

Актуальність теми. Шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими вже підходами до розв'язання проблеми обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки.

Якщо робота виконується у системі досліджень кафедри (відділу, організації тощо), коротко визначають зв'язок вибраного напрямку з планами організації, галузевими, державними планами та програмами. Обов'язково потрібно зазначити роль автора у виконанні цих науково-дослідних завдань.

Мета і завдання дослідження. Формулюють мету роботи і конкретні завдання, які необхідно розв'язати для досягнення поставленої мети. Мета – це кінцевий науковий результат, якого прагне досягти автор роботи у процесі власного дослідження. Завдання – це конкретні шляхи, засоби досягнення поставленої мети.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію.

Предмет дослідження знаходиться в межах об'єкта і становить частину від цілого (тобто об'єкта). Об'єкт і предмет співвідносяться як загальне і часткове. В об'єкті виділяють ту його частину, яка й стане предметом дослідження. Саме на предмет спрямована увага автора, оскільки він має визначати назву роботи.

Практичне значення одержаних результатів. Потрібно подати відомості про використання результатів роботи або рекомендації щодо їх використання із зазначенням певної галузі, теоретичного або практичного навчального курсу; висвітлити практичне застосування отриманих результатів або рекомендації щодо їх використання. Стисло повідомляють про

впровадження результатів дослідження, назвавши організації, у яких здійснена реалізація, форми реалізації. Зазвичай впровадження оформлюється актом, підписаним представниками організацій, які використовують впроваджені матеріали.

Апробація результатів та публікації. Якщо автор брав участь у наукових конференціях, семінарах, засіданнях наукового гуртка з оголошенням результатів своєї роботи та має цьому підтвердження (опубліковані тези, статті або програму конференції за темою роботи), то слід зазначити їх назву, рік та місце проведення, а також вказати публікації з теми дослідження.

Основна частина. Складається з розділів, підрозділів, пунктів та підпунктів. Структура основної частини роботи повинна розкривати реалізацію завдань ВКР. У розділах основної частини подають: огляд літератури за темою і вибір напрямків досліджень, виклад загальної методики та основних напрямів досліджень, експериментальну частину і методику досліджень, проведені теоретичні або експериментальні дослідження, аналіз і узагальнення результатів досліджень.

У змісті першого розділу, як правило, подають теоретичні питання з теми випускної кваліфікаційної роботи, написані з використанням літературних першоджерел. Велике значення має правильне трактування понять теми, їх точність і науковість. Використані терміни мають бути загальнозживаними чи подаватися з посиланням на їх автора.

Інші розділи пишуть відповідно до теми роботи і вимог, розроблених випусковою кафедрою факультету. У практичній частині автор із вичерпною повнотою викладає методику проведення та результати власного дослідження. Головні вимоги до наукового викладу результатів – точність, чіткість, стислість.

Кожен розділ починають з нової сторінки. Основному тексту кожного розділу може передувати передмова з коротким описом вибраного напрямку. У кінці кожного розділу формулюють висновки зі стислим викладенням наведених у розділі результатів.

Основні розділи повинні мати бібліографічні посилання на літературу, що

дозволяє аналізувати власні дані та порівнювати їх з даними інших джерел літератури.

Висновки повинні містити чіткий виклад найбільш важливих результатів дослідження з пропозиціями та побажаннями щодо подальшого дослідження певної теми. Висновки подають як окремі лаконічні положення чи методичні рекомендації. Їх головна мета – підсумки проведеної роботи. Важливо, щоб сформульовані висновки відповідали поставленим завданням. У висновках необхідно зазначити не тільки позитивне, що вдалося виявити в результаті вивчення теми, але й хибні та проблеми, а також конкретні рекомендації щодо їх усунення.

Список використаних джерел. З кількох можливих способів упорядкування матеріалу у списку (за алфавітом, за порядком згадування, за видом джерела) найбільш вживаним є розміщення прізвищ авторів або назв творів за алфавітом. Кількість використаних джерел, зазвичай, може бути: не менше 25 у роботі. Бібліографічний опис джерел та літератури складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної або видавничої справи (Інформація та документація. Бібліографічне посилання: Загальні положення та правила складання: ДСТУ 8302:2015 <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliohrafichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015/>). Якщо список містить посилання на літературу та джерела, записані як кириличними літерами, так і латинськими, то спочатку потрібно подавати ті, які записані кирилицею, а потім латиницею (за абеткою).

Додатки. За необхідності до додатків доцільно включити допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття роботи (інструкції, методики, опис алгоритмів дій, конспекти уроків та позакласних заходів тощо); ілюстрації допоміжного характеру (таблиці, діаграми, схеми, графіки, карти, репродукції картин, ілюстрації до творів тощо); формули і розрахунки, зразки анкет, тестів, опитувальних листів та ін. На кожен додаток повинно бути посилання в тексті.

Загальні вимоги до оформлення курсової роботи

Курсову роботу виконують на аркушах білого паперу формату А 4

(210x297 мм). **Основний текст** роботи друкують з одного боку аркуша через 1,5 комп'ютерних інтервали шрифтом Times New Roman, розмір шрифту – 14. Абзацний відступ – 1,25 мм. Текст необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: лівий – 30 мм, верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм. У тексті документа необхідно дотримуватися рівномірної щільності, контрастності та чіткості зображення.

Помилки, описки та графічні неточності можна виправляти підчищенням або зафарбуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці виправленого тексту (графіки) машинописним способом або від руки. Виправлення повинно бути чорного кольору.

Роботу подають до захисту у зброшурованому вигляді.

Текст курсової роботи повинен бути стислий, точний та логічно послідовний. Текст викладають, дотримуючись норм чинного українського правопису (зі змінами і доповненнями 2019 р.), використовуючи стиль ділового мовлення, необхідний для службових документів. Потрібно користуватися усталеною лексикою, наявною в академічних словниках, дотримуватися прийнятої наукової термінології, умовних символів та скорочень, уникати діалектизмів, засобів художнього стилю, нових запозичень тощо.

Оформлення розділів (підрозділів)

Текст основної частини поділяють на розділи, підрозділи, пункти і підпункти. Заголовки структурних частин «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з кількох речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу.

Кожна структурна частина роботи починається з нової сторінки (крім назв підрозділів і пунктів у межах розділу).

Не допускається розташування назв розділів, підрозділів, а також пунктів і

підпунктів у нижній частині сторінки, якщо після неї міститься лише один рядок тексту.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервалам.

Нумерація

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, малюнків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знаку №.

Першою сторінкою курсової роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Такі структурні частини випускної роботи як «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» не мають порядкового номера. Інші розділи, підрозділи, пункти, підпункти нумерують арабськими цифрами. Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу. Підрозділи повинні мати порядкову нумерацію в межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу й порядкового номера підрозділу, відокремленого крапкою. Після номера підрозділу (підпункту) ставлять крапку (наприклад: 1.1.; 1.3.; 1.2.4.). Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. У кінці номера повинна стояти крапка, наприклад: «1.3.2.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку наводять заголовок пункту.

Усі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини, нумерують звичайно. Рисунки і таблиці, розміщені на окремих сторінках, включають до загальної нумерації сторінок документа.

Вимоги до оформлення ілюстрацій, таблиць, формул і додатків

Ілюстрації (креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки) потрібно розташовувати безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. На всі ілюстрації повинні бути посилання у тексті.

Якщо ілюстрації створені не автором роботи, необхідно зробити певні посилання, дотримуючись вимог чинного законодавства щодо авторських прав.

Креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, які містяться у тексті, повинні відповідати вимогам державних стандартів.

Ілюстрації повинні мати назву, яку розташовують безпосередньо під зображенням. За необхідності під ілюстрацією розміщують пояснювальні дані (надпис під рисунком). Ілюстрації позначають словом «Рисунок...», яке разом із назвою ілюстрації розташовують після пояснювальних даних. Наприклад: «Рисунок 4.2. Діаграма розвитку...» або «Рис. 4.2. Діаграма розвитку...».

Ілюстрації потрібно нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу, за винятком ілюстрацій, наведених у додатках. Номер ілюстрації складається з номера розділу та порядкового номера ілюстрації, відокремлених крапкою, наприклад, другий рисунок третього розділу позначається як «Рисунок 3.2» або «Рис. 3.2».

Посилання на ілюстрації роботи вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад, «Рис. 1.2».

Таблиці. Цифровий матеріал здебільшого оформлюють у вигляді таблиць. Таблицю слід розташовувати безпосередньо після тексту, у якому вона згадується вперше, або на наступній сторінці. На всі таблиці повинні бути посилання у тексті.

Таблиці потрібно нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу (за винятком додатків). Номер таблиці складається з номера розділу й порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою. Наприклад: друга таблиця третього розділу позначається як «Таблиця 3.2».

Слово «Таблиця» вказують один раз праворуч над першою частиною таблиці. Якщо таблиця переходить на наступну сторінку, то над іншими частинами пишуть «Продовження таблиці» із зазначенням номера.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

Приклад побудови таблиці

Таблиця (номер)

Назва таблиці				

Заголовки таблиці починають з великої літери, а підзаголовки – з малої, якщо вони становлять одне речення із заголовком. Підзаголовки, які мають самостійне значення, пишуть з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Заголовки й підзаголовки граф зазначають в однині.

Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. При перенесенні таблиці на інший аркуш (сторінку) назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна ділити на частини і розміщувати одну частину під іншою в межах одної сторінки. Якщо рядки або графи таблиці виходять за формат сторінки, то в першому випадку в кожній частині таблиці повторюють її головку, в другому випадку – боковик.

На всі таблиці повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено, наприклад: «...у табл. 1.» У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово «дивись», наприклад: «див. табл. 1.3».

Формули та рівняння розташовують безпосередньо після тексту, у якому вони згадуються, посередині сторінки. Вище й нижче кожної формули повинно бути залишено не менше одного вільного рядка.

Формули та рівняння у тексті слід нумерувати порядковою нумерацією в межах розділу. Номер формули або рівняння складається з номера розділу й порядкового номера формули (рівняння), відокремлених крапкою. Наприклад:

третья формула першого розділу позначається як «(1.3)». Номер формули зазначають на рівні формули в дужках у крайньому правому положенні урядку.

Пояснення значень кожного символу й числового коефіцієнта потрібно давати з нового рядка.

Перший рядок пояснень починають з абзацу словом «де» без двокрапки.

Посилання на формули вказують порядковим номером формули в дужках, наприклад «... у формулі (2.1)».

У **додатках** розміщують матеріал, який не може бути послідовно розташований в основній частині через великий обсяг, суто технічний характер або внаслідок неможливості способу відтворення (викладений на папері іншого формату). У додатки можуть бути внесені окремі ілюстрації, таблиці, схеми тощо.

Додатки потрібно оформлювати як продовження рукопису на подальших сторінках, розташовуючи відповідно до появи посилань на них у тексті. Додатки повинні мати спільну з рукописом наскрізну нумерацію сторінок.

Додатки позначають послідовно великими літерами українського алфавіту, за винятком Г, Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. Наприклад: Додаток А; Додаток Б. Якщо у тексті один додаток, то він позначається як Додаток А.

Ілюстрації, таблиці, формули та рівняння, що є у тексті додатків, нумерують у межах кожного додатка. Наприклад: третій рисунок Додатка А позначається як «Рисунок А.3» тощо.

Загальні правила цитування та покликання на використані джерела

При написанні курсової роботи здобувач повинен давати покликання на джерела, матеріали або окремі результати, які наводяться в дослідженні чи на ідеях і висновках яких розроблюються проблеми, завдання, задачі, питання, вивченню яких присвячена робота. Такі покликання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Покликатися потрібно на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна давати покликання лише в тих випадках, коли в них

наявний матеріал, який не включено до останнього видання.

Покликання подають у тексті роботи у квадратних дужках – [14, с. 20] , де перша цифра – номер джерела у списку літератури, а друга – номер сторінки.

Запозичені висловлювання обов'язково беруть у лапки (оформлювати у вигляді цитати) та покликаються на першоджерело. Порухення цих вимог може призвести до кваліфікації дій автора як плагіату і, як наслідок, до недопущення роботи до захисту.

Приклад:

Цитата в тексті: «... незважаючи на пріоритетне значення мовних каналів зв'язку між діловими партнерами, ні в якому разі не можна ігнорувати найбільші канали передачі інформації [13, с. 29]».

Відповідний опис у переліку покликань:

Шкляр В. Елементал : [роман]. Львів : Кальварія, 2005. 196 с.

Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст. Пряме цитування конкретного джерела не повинно перевищувати 1–2 абзаців. Кількість прямих цитат на одній сторінці роботи не повинна перевищувати 2–3. Не потрібно подавати цитати у висновках.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, у якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, які викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

б) цитування повинне бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні не допускається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами) потрібно бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні покликання на джерело;

д) цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім;

е) якщо автор дипломної роботи виділяє деякі слова, то робить відповідне застереження, наприклад: (курсив наш. – М.Х.), (підкреслено мною. – М.Х.), (розрядка моя. – М.Х.).

Оцінювання якості виконання та захисту курсової роботи

Зброшурована курсова робота подається на розгляд науковому керівнику, який приймає рішення щодо її допуску до захисту. Оцінка виконаної курсової роботи здійснюється за 100-бальною шкалою.

Оцінка в балах за 100-бальною шкалою	Лінгвістична оцінка	Оцінка за шкалою ECTS	
		оцінка	пояснення
90–100	Відмінно	A	відмінне виконання з незначними помилками
82–89	Дуже добре	B	вище середніх стандартів, але з деякими помилками;
75–81	Добре	C	в цілому змістова робота зі значними помилками;
67–74	Задовільно	D	непослідовно викладений матеріал зі значними недоліками;
60–66	Достатньо	E	виконання відповідає мінімальним критеріям;
1–59	Незадовільно	Fx	незадовільно

РОЗДІЛ 3

ВИБІР ТЕМ, ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЕСЕ

Вибір теми есе. Переліки тем есе розробляються викладачами кафедри відповідно до навчального плану галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Вказані Переліки щорічно переглядаються та поновлюються.

Вибір здобувачами освіти теми есе розпочинається з їх ознайомлення з відповідним Переліком. Студенти мають визначитися щодо теми есе протягом 2 тижнів з початку викладання навчальної дисципліни, силабусом якої передбачено написання есе та проінформувати про це викладача, який проводить практичні та семінарські заняття з цієї дисципліни.

Обрана тема есе має базуватися на особистому виборі здобувача, тому вони мають право, за погодженням з викладачем, самостійно визначати тему есе, що не передбачена Переліком, яка на їх думку є цікавою, за умови, що запропонована тема відповідає тематиці силабусу навчальної дисципліни, якою передбачено написання есе.

Якщо здобувачем освіти тема есе самостійно не обрана протягом вказаного вище періоду, вона обирається викладачем із запропонованого кафедрою Переліку, який доводить до відома студента обрану ним тему есе.

Написання есе в одній групі за однією темою двома чи більше студентами не допускається.

Викладач не пізніше 3 тижнів з початку викладання навчальної дисципліни, силабусом якої передбачено написання здобувачами освіти есе, складає та підписує остаточний список тем есе, які пишуть студенти. Цей список зберігається на кафедрі та визначає початок роботи студентів над есе.

Вимоги до змісту, структури та оформлення есе. Есе, як вид письмової, самостійної, індивідуальної, домашньої, творчої роботи здобувача освіти – це своєрідний твір-міркування невеликого обсягу щодо обраної ним теми. Тому написання есе з дисциплін, що передбачені освітніми програмами для студентів, які навчаються за спеціальністю «Міжнародні відносини» займає проміжне місце між роботами реферативного плану та курсовими роботами,

оскільки воно має містити певні елементи наукового дослідження. Це передбачає довільну композицію есе, яка дозволяє відобразити індивідуальні враження, міркування автора есе з конкретного проблемного питання, але не претендує на повноту та вичерпне, у науковому сенсі, трактування порушеної теми. Тобто, есе припускає висловлення автором особистої суб'єктивної оцінки предмету міркування, дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу, вираження емоцій та образність, з можливими елементами імпровізації.

Принциповою особливістю есе є й те, що воно адресується підготовленому читачеві, який вже має певну уяву про тему, про яку йдеться мова. Це дозволяє автору есе зосередити увагу на розкритті саме нового змісту, а не нагромаджувати викладення матеріалу різними загальновідомими деталями.

Таким чином, головна мета есе полягає в розвитку у здобувача освіти навичок передусім самостійного творчого мислення й письмового послідовного викладу власних думок, його самостійного бачення тієї чи іншої проблеми у галузі міжнародних відносин на підставі опрацьованого матеріалу та аргументів у відповідності до обраного підходу, стилю тощо.

Проте, у будь-якому випадку, есе повинне містити:

- чіткий виклад суті поставленої проблеми та її складових;
- включати самостійно здійснений аналіз з використанням запропонованих чи існуючих підходів (концепцій) та аналітичного інструментарію, які використовуються у галузі міжнародних відносин;
- узагальнюючі висновки, що відображають авторську позицію щодо поставленої проблеми та можливих шляхів її вирішення.

Традиційно написання есе передусім передбачає:

- визначення мети та завдань написання есе;
- визначення об'єкта та предмета, стосовно яких йдеться в ньому мові;

➤ чітку структурованість змісту та логічну послідовність теоретичного обґрунтування та практичних аргументів щодо висновків та пропозицій його автора.

Це зумовлює наступні вимоги щодо структурних елементів есе та його змісту:

➤ титульний аркуш, який має бути оформлений за зразком, наведеним у Додатку Г;

➤ вступ, де мають бути відображені мета та завдання роботи, тобто очікуваний результат роботи й конкретні результати, що будуть отримуватися при розкритті теми (на цьому етапі важливо правильно сформулювати питання, на які здобувач освіти збирається знайти відповідь у процесі написання есе);

➤ основна частина, де мають бути стисло відображені підходи щодо дослідження обраної проблеми та виклад власних міркувань щодо неї, виходячи з наявних даних (графіків, таблиць, інших аргументів і позицій інших авторів щодо цієї проблеми); принципово важливо при побудові структури основної частини обмежити себе розглядом однієї головної думки, стосовно якої має бути, як правило, одне твердження та відповідний доказ, підкріплений графічним, ілюстративним та іншим матеріалом;

➤ висновок, у якому мають бути наведені узагальнення й аргументований висновок щодо порушеної теми, тобто він підсумовує, або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині есе;

➤ список використаних джерел, які можна розмішувати у порядку згадування посилань у тексті або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів чи заголовків роботи, але з обов'язковим дотриманням правил оформлення літературних джерел (див. Додаток Д);

➤ додатки (у разі їх наявності): схеми, таблиці, графіки тощо, розміщують після списку використаної літератури у порядку появи посилань у тексті есе та послідовно позначають великими літерами української абетки (наприклад, Додаток А).

Обсяг есе має бути: 6-7 сторінок формату А4 на стандартних аркушах формату А4 (210 × 297), а вимоги щодо його оформлення аналогічні вимогам щодо оформлення курсових робіт.

Оцінювання есе. Підготовлені здобувачами освіти есе надаються викладачу на перевірку не пізніше ніж за тиждень до іспиту (заліку) з відповідної навчальної дисципліни. Викладач у присутності здобувача освіти зазначає день реєстрації роботи (на титульній сторінці) та повідомляє день очікування оцінки.

За межами цього терміну вказана письмова робота кафедрою не приймається, а здобувач освіти одержує нульову оцінку.

Оцінка за якість написання студентом есе є важливою складовою загальної оцінки засвоєння ним навчального матеріалу з відповідної навчальної дисципліни. Як правило, шкала оцінювання есе: 0-20 балів.

Конкретна оцінка за есе виставляється викладачем *виходячи з аналізу сукупності таких критеріїв як:*

- достатність обґрунтування актуальності теми;
- системність та повнота розкриття теми;
- логічність викладу матеріалу; аргументованість особистої думки здобувача освіти з обраної теми;
- оригінальність запропонованих пропозицій;
- відповідність вимогам щодо оформлення.

Вказані критерії дозволяють диференціювати можливу загальну оцінку за підготовлене студентом есе. При цьому, якщо виставлена викладачем оцінка менша ніж 12 балів (за умови використання шкали оцінювання есе: 0-20 балів), то вважається, що здобувач освіти фрагментарно та поверхово розкрив тему й поставлені у есе питання. У такому випадку отримана оцінка за есе не включається до схеми формування оцінки знань студента щодо вивчення навчальної дисципліни, силабусом якої передбачено написання есе.

РОЗДІЛ 4 ВИБІР ТЕМ, ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТУ

Вибір теми реферату. Переліки тем рефератів розробляються викладачами кафедри відповідно до навчального плану галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Вказані Переліки щорічно переглядаються та поновлюються.

Вибір здобувачами освіти теми реферату розпочинається з їх ознайомлення з вказаним Переліком. Перелік орієнтованих тем рефератів з навчальної дисципліни, наведено викладачем у силабусі чи при розгляді теми ОК. Здобувачі освіти мають визначитися щодо теми реферату (рефератів) протягом 2 тижнів з початку викладання навчальної дисципліни, силабусом якої передбачено його написання, та проінформувати про це викладача, який проводить практичні та семінарські заняття з цієї дисципліни.

Здобувачі освіти мають право, за погодженням з викладачем, запропонувати тему реферату, яка не передбачена вказаним Переліком, але за умови, що вона відповідає тематиці силабусу навчальної дисципліни, якою передбачено його написання.

Якщо студентом тема реферату самостійно не обрана протягом вказаного вище періоду, вона обирається викладачем із запропонованого кафедрою Переліку, який доводить до відома здобувачу освіти обрану ним тему.

Написання реферату в одній групі за однією темою двома чи більше студентами не допускається.

Викладач, не пізніше 3 тижнів з початку викладання навчальної дисципліни, силабусом якої передбачено написання здобувачами освіти реферату (рефератів), складає та підписує остаточний список тем рефератів, які пишуть студенти. Цей список зберігається на кафедрі та визначає початок роботи студентів над рефератом.

Вимоги до змісту, структури та оформлення реферату. Написання реферату, як виду письмової, самостійної, домашньої, творчої роботи студента

має підтвердити рівень опанування ним обраної теми, продемонструвати знання відповідної літератури, вміння аналізувати наявний матеріал, робити узагальнення та самостійні висновки у галузі «Міжнародні відносини». Тому здобувачі освіти під час роботи над рефератом набувають навичок самостійної роботи з літературою, навчаються порівнювати, аналізувати та систематизувати інформацію з різних галузей знань, використовувати приклади з міжнародних практик, тобто реферат повинен мати практичну спрямованість.

Основними завданнями щодо написання реферату є:

- вивчення стану розробки обраної проблеми в наявних наукових джерелах;
- розгляд у контексті обраної теми підходів, засобів і способів щодо вирішення конкретних питань;
- вивчення інформаційних і статистичних даних, що стосуються теми реферату та їх аналітична обробка;
- логічний, аргументований виклад матеріалу, узагальнення накопиченого досвіду щодо вирішення завдань, пов'язаних із темою реферату;
- розробка та обґрунтування пропозицій щодо вирішення проблематики, визначеній темою реферату.

Науково-теоретичний рівень реферату досягається за рахунок ретельного аналізу питання, що досліджується, теоретичних узагальнень, оперування об'єктивною та раціональною аргументацією, а практична спрямованість, за рахунок наведення характерних прикладів вирішення актуальних проблем, пов'язаних з темою реферату. Тому стиль викладання матеріалу має бути науково-діловим, а матеріал розподіляється рівномірно у відповідності до плану реферату. Реферат також не повинен містити таємної інформації та посилання на джерела з обмеженим доступом.

Традиційно підготовка реферату передбачає визначення: мети та завдань роботи; об'єкта та предмета, що розглядається; структури роботи; послідовності аналізу наявних літературних джерел; процедури (порядку) обґрунтування висновків і рекомендацій, тощо.

Це зумовлює наступні вимоги щодо структурних елементів реферату та їх змісту:

- титульний аркуш, який має бути оформлений за зразком, наведеним у Додатку Г;
- Вступ, де мають бути обґрунтовані актуальність та практичне значення обраної теми, вказана мета та завдання роботи, очікувані результати, які мають бути отримані, на цьому етапі передусім важливо сформулювати питання, на які слухач збирається знайти відповідь при написанні реферату;
- основна частина, яка, як правило, має складатися з двох розділів: інформаційно-аналітичного, у якому здійснюється аналіз напрацювань інших авторів щодо теми роботи та практичного, у якому обґрунтовуються пропозиції та рекомендації автора. В основній частині розкривається тема реферату шляхом аналізу та висвітлення основних питань, виходячи з наявних наукових, експертних і аналітичних даних, у тому числі графіків, таблиць. Головна увага зосереджується передусім на комплексному аналізі поставлених у роботі питань та значущості їх вирішення. У межах розділу доцільно обмежити себе розглядом одного питання з відповідним висновком (висновками), який має бути належним чином обґрунтованим, зокрема, посиланням на літературні джерела;
- висновки, у яких необхідно сформулювати теоретичні та практичні підсумки здійсненого аналізу за темою реферату, які мають логічно пов'язуватися зі змістом викладеного у рефераті матеріалу, а також відповідні рекомендації, що випливають з них;
- список використаних джерел, які можна розмішувати у порядку згадування посилань у тексті, або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів чи заголовків робіт, але з обов'язковим дотриманням правил оформлення літературних джерел (див. Додаток Д);
- додатки (у разі їх наявності): схеми, таблиці, графіки тощо розміщують після списку використаної літератури у порядку появи посилань у тексті реферату та послідовно позначають великими літерами української абетки (наприклад, Додаток Б).

Обсяг реферату має складати: 13-15 сторінок на стандартних аркушах формату А4 (210 × 297), а вимоги щодо його оформлення аналогічні вимогам до оформлення курсових робіт.

Оцінювання реферату. Підготовлені здобувачами освіти реферати надаються викладачу на перевірку не пізніше ніж за тиждень до іспиту (заліку) з відповідної навчальної дисципліни. Викладач у присутності студента зазначає день реєстрації роботи (на титульній сторінці) та повідомляє день очікування оцінки.

За межами цього терміну вказана письмова робота кафедрою не приймається, а здобувач освіти одержує нульову оцінку.

Оцінка за якість написання студентом реферату є важливою складовою загальної оцінки засвоєння ним навчального матеріалу з відповідної навчальної дисципліни. Як правило, шкала оцінювання реферату: 0-15 балів.

Конкретна оцінка за реферат виставляється викладачем на підставі *аналізу сукупності таких критеріїв:*

- системність розкриття обраної теми;
- логічність викладу матеріалу;
- аргументованість висновків і рекомендацій;
- ступінь відображення наукових та інших джерел;
- відповідність вимогам щодо оформлення.

Ці критерії з використанням вказаної шкали оцінювання, дозволяють диференціювати можливу загальну оцінку за підготовлений здобувачем освіти реферат. При цьому, якщо виставлена викладачем оцінка менша ніж 9, то вважається, що студент незадовільно розкрив у рефераті тему та поставлені питання, тому ця оцінка не включається до схеми формування оцінки знань здобувача освіти щодо вивчення навчальної дисципліни, силабусом якої передбачено написання реферату.

РОЗДІЛ 5

ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ АНАЛІТИЧНИХ ЗАПИСОК

Аналітичні записки готуються за підсумками аналітичних досліджень, що виконуються сформованою викладачем групою студентів (як правило, 3-5 осіб) при виконанні завдань під час здійснення практичних і семінарських занять. Метою цих досліджень є комплексний аналіз проблемних питань у галузі міжнародних відносин та підготовка на основі його результатів відповідних практичних рекомендацій. Тому, у кінцевому підсумку, зміст аналітичних записок дозволяє дійти висновку не тільки стосовно рівня опанування здобувачами освіти тієї чи іншої теми навчальної дисципліни, продемонструвати ними знання відповідної літератури, а й щодо уміння виконувати аналіз конкретних ситуацій, робити узагальнення, самостійні висновки та готувати обґрунтовані рекомендації.

Таким чином, здійснення аналітичного дослідження та підготовка на його основі аналітичної записки розвиває у здобувача освіти навички творчого мислення, вміння письмового та логічного викладу власних думок, тобто його самостійного бачення проблеми та можливих шляхів її вирішення на підставі опрацьованого матеріалу й аргументів, у відповідності до обраного підходу, стилю тощо. Це й визначає роль здійснення студентами аналітичних досліджень у навчальному процесі при опануванні навчальних дисциплін, передбачених освітньою програмою «Міжнародні відносини».

Аналітична записка у галузі міжнародних відносин завжди має прикладний характер і адресується підготовленому читачеві. Це дозволяє не нагромаджувати її зміст різними довідковими, статистичними та іншими даними, а зосередити увагу на обґрунтуванні та розкритті змісту рекомендацій (пропозицій). Тому текст аналітичної записки завжди має бути лаконічним і спрямованим на досягнення головної мети, відображеної у її назві.

Жорстких вимог до структури або обсягу аналітичної записки не висувається, але, як правило, вона складається зі вступу, основної частини,

висновків і пропозицій (рекомендацій), а також підпису автора (авторів) записки.

Вступ включає в себе постановку та коротку характеристику суті проблеми, а також низки питань, що підлягають першочерговому розгляду. Чіткість та лаконічність вступу є дуже важливою. Вона має сприяти тому, щоб той чи інший суб'єкт міг прочитати і зрозуміти написане не більше, ніж за 30 секунд, оскільки вказані суб'єкти рідко витрачають на ознайомлення з такими записками більше кількох хвилин, а увага приділена першій сторінці. Після цього, за умови актуальності отриманої інформації, він або відкладає документ для більш детального ознайомлення, або доручає розглянути його помічникам, які безпосередньо контактують з автором аналітичної записки.

У основній частині аналітичної записки викладається обґрунтування пропозицій та рекомендацій. Для цього здійснюється поетапний аналіз проблеми та узагальнення, висування гіпотез, версій тощо.

Як правило, при підготовці аналітичної записки її основна частина включає інформаційну й аналітичну складову.

При підготовці інформаційної складової записки має акцентуватися увага на тому, що дані, які у ній будуть наведені, можуть мати різноманітну природу та бути представлені по-різному. Наприклад, це можуть бути перелік офіційних джерел, опис основних характеристик міжнародних ситуацій, хронологія подій, статистика тощо. Ці дані можна представляти у вигляді текстової інформації, таблиць, графіків, схем, але головною умовою якості аналітичної записки має бути акцент на фактологію та мінімізацію інтерпретації фактів.

При підготовці аналітичної складової основної частини аналітичної записки важливими є логічні міркування при зіставленні різних фактів, ситуацій, пояснення явищ і їх взаємозв'язків, уміння формулювати загальні висновки та прогнозування можливого розвитку факторів (явищ, процесів тощо), які є причинами виникнення тих чи інших проблем у галузі міжнародних відносин.

Оптимальне співвідношення об'ємів інформаційної й аналітичної складових основної частини аналітичної записки (1:2-1:3).

Наприкінці основної частини аналітичної записки обов'язково повинні бути висновки щодо яких висуваються такі вимоги:

- несуперечність і логічний взаємозв'язок з основним текстом;
- відсутність прямих повторень тексту;
- неприпустимість висновків необґрунтованих основним текстом;
- висновки повинні характеризувати розглянутий період або явище, містити загальні прогностні оцінки перебігу процесів на найближчу перспективу, а їх обсяг повинен бути коротким (як правило, не перевищувати 0,5 сторінки).

У висновках мають бути наведені чіткі пропозиції (рекомендації), які й є основним підсумком аналітичного дослідження, зокрема, вказується перелік заходів, пропозицій або їх варіанти для запобігання причин, наслідків тієї чи іншої події, а також прогнозуються ті події, які можуть відбутися, якщо не виконати, або не брати до уваги, ці висновки та пропозиції.

Наприкінці аналітичної записки повинна бути відмітка про виконавця із зазначенням його посади, а також дата підпису та номери телефонів.

Загальний обсяг аналітичної записки, яку має підготувати навчальна підгрупа здобувачів освіти під час здійснення практичних (семінарських) занять 3-4 сторінки.

ДОДАТКИ

Додаток А

Форма заяви про затвердження теми курсової роботи

Деканові (Директору)

(назва факультету/інституту)

Волинського національного
університету імені Лесі Українки

(прізвище, ініціали)

студента (ки) _____ групи
спеціальності _____
освітньо-професійної програми _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Заява

Прошу затвердити тему курсової роботи _____

Науковим керівником прошу призначити

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Дата

Підпис

Візи:

Завідувач кафедри

Керівник випускної кваліфікаційної роботи (проєкту)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних відносин та регіональних студій

КУРСОВА РОБОТА

**з дисципліни «Теорія міжнародних відносин»
на тему**

«_____»

Студента (студентки) _____
(ПІБ)

Науковий керівник: _____
(посада, науковий ступінь, звання, ПІБ)

ЗМІСТ

ВСТУП.....
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОРЕГІОНІВ
1.1. ЄВРОРЕГІОНИ ЯК ФОРМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....
1.2. Стан дослідженості транскордонного співробітництва Федеративної Республіки Німеччини і Республіки Польща в сучасній науковій літературі
1.3. Методичні аспекти дослідження розвитку співпраці в рамках Єврорегіонів.....
РОЗДІЛ II. ПЕРЕДУМОВИ І ФАКТОРИ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ... ПОМИЛКА! ЗАКЛАДКУ НЕ ВИЗНАЧЕНО.
2.1. Історико-політичні аспекти розвитку німецько-польських відносин....
2.2. Соціально-економічні передумови розвитку Єврорегіонів на німецько-польському прикордонні
РОЗДІЛ III. РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ НІМЕЧЧИНОЮ І ПОЛЬЩЕЮ У ФОРМІ ЄВРОРЕГІОНІВ
3.1. Транскордонне співробітництво в Єврорегіоні "Про Європа Віадрина"
3.2. Налагодження транскордонної співпраці у Єврорегіоні "Шпрес-Найсе-Бобер"
3.3. Результати німецько-польсько-чеського співробітництва у Єврорегіоні "Найсе-Ніса-Ніса"
3.4. Єврорегіон "Померанія" як приклад транскордонного співробітництва Німеччини, Польщі та Швеції
РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ І РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА
4.1. Проблеми, що виникають у сфері діяльності Єврорегіонів на польсько-німецькому прикордонні
4.2. Перспективи розвитку німецько-польського Єврорегіонального співробітництва.....
ВИСНОВКИ.....
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних відносин та регіональних студій

ЕСЕ (РЕФЕРАТ)

з дисципліни «Теорія міжнародних відносин»
на тему

« _____ »

Студента (студентки) _____
(ПІБ)

Викладач: _____
(посада, науковий ступінь, звання ПІБ)

Дата реєстрації роботи викладачем _____

1. Басняк Ю. Відносини між США та Францією в сфері безпеки: кінець XX – початок XXI ст. *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство*. Львів, 2015. Ч. 2. С. 154-158.
2. Безуглий В. В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Академія, 2007. 704 с.
3. Вегеш М. Геополітика в постанях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
4. Везель Б. «Ісламістський сепаратизм» у Франції. URL: <https://www.dw.com/uk/islamistskyi-separatyzm-u-frantsii/a-55363246> (дата звернення: 12.10.2022).
5. Весеє С. Мережі Кремля у Франції. *Національна безпека та оборона*. 2016. № 9/10. С. 98-44.
6. Дністрянський М. С. Геополітика : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.